

УДК 371.134:811.111(07)

Тетяна Коробейнікова

ПІДСИСТЕМА ВПРАВИ ДЛЯ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОГО ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглядається проблема формування англомовної компетентності в діалогічному мовленні майбутніх учителів іноземних мов з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. З'ясовано основні критерії до вправ для навчання діалогічного мовлення та визначено вимоги до комп'ютерних вправ. Укладено підсистему вправ для навчання майбутніх учителів англійського діалогічного мовлення. Розглянуті приклади комп'ютерних вправ, визначено їх місце в підсистемі та зазначено яким чином вони реалізують етапи навчання англійського діалогічного мовлення.

Ключові слова: англійська мова, діалог-зразок, діалогічне мовлення, вправа, комп'ютерна вправа, майбутній учитель, етапи навчання, підсистема вправ.

В статье рассматривается проблема формирования англоязычной компетентности в диалогической речи у будущих учителей иностранных языков с использованием современных информационно-коммуникационных технологий. Выявлены основные критерии к упражнениям для обучения диалогической речи и определены требования к компьютерным упражнениям. Составлена подсистема упражнений для обучения будущих учителей английской диалогической речи. Представлены особенности реализации этапов обучения английской диалогической речи компьютерными упражнениями, которые входят в состав предложенной подсистемы упражнений.

Ключевые слова: английский язык, диалог-образец, диалогическая речь, упражнение, компьютерное упражнение, будущий учитель, этапы обучения, подсистема упражнений.

The article deals with the formation of English competence in dialogical speech of the future teachers of foreign languages with the use of modern information and communication technologies. The author of the paper is aiming to reveal some of the main criteria which have been put down in the creation of computer exercises for teaching English dialogical speech. Theoretical backgrounds were used to arrange a subsystem of exercises and a special multimedia computer program «Switch on Your English». The subsystem of exercises includes four groups: for the development of listening comprehension skills; for mastering the structural parts of the dialogue; for developing skills of reproducing the model dialogue; for developing skills of producing own

dialogue. The detailed analysis of groups and subgroups of exercises is given and it reveals that created computer exercises fully realize the stages of the formation of the competence under investigation. The prospect of the further research is to create computer exercises for other types of speech activity, in particular training of future teachers of English.

Key words: *English, future teacher, model dialogue, dialogical speech, computer exercise, stages of teaching, subsystem of exercises.*

Одна з основних практичних цілей навчання іноземної мови (ІМ) є оволодіння навичками та вміннями іншомовного говоріння в монологічній та діалогічній формах. Для майбутнього вчителя ІМ іншомовна компетентність в діалогічному мовленні (ДМ) набуває першочергового значення, так як діалог – основна форма спілкування на уроці. У контексті сучасних реалій, коли замовлення суспільства вимагає нових підходів до освіти у ВНЗ, актуальності набуває й розробка технологій аудиторної та самостійної позааудиторної роботи майбутніх учителів ІМ. Згідно з робочими програмами 50–60 % від загальної кількості навчальних годин відведено на позааудиторну самостійну роботу студентів. Очевидним є той факт, що такі тенденції організації навчального процесу вимагають перегляду й осучаснення засобів та методів навчання. Вирішення порушених проблем, на нашу думку, можливе за умов залучення новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема розробки вправ із комп'ютерною підтримкою для навчання англійського діалогічного мовлення (АДМ).

У низці дисертаційних досліджень і монографій закладено основи навчання іншомовного говоріння: А. А. Алхазішвілі, П. Я. Гальперин, М. Л. Вайсбурд, Р. П. Мильруд, Ю. І. Пассов, В. Л. Скалкін, Н. К. Скляренко та інші. Проте, багато науковців розглядають усне мовлення, передусім чи в основному, як діалогічне (такої думки дотримувались Л. Виготський, Л. Щерба, Л. Якубинський). Навчання студентів іншомовного ДМ у ВНЗ досліджувалось Д. В. Бубновою (2004), Л. В. Гайдуковою (2008), Н. П. Андронік (2009), О. С. Конотоп (2010), Г. В. Кравчук (2010), Л. О. Максименко (2012). Однак, здійснені методичні дослідження не вичерпують усіх питань, пов'язаних із навчанням АДМ майбутніх учителів, зокрема використанням ІКТ. Аналіз наукової літератури також показав, що проблема навчання АДМ студентів мовних ВНЗ з використанням комп'ютера ученими не висвітлювалось. Тому, нами були розроблені відповідні вправи з комп'ютерною підтримкою, які використані в авторській навчальній комп'ютерній програмі (НКП) «Switch on Your English» для навчання майбутніх учителів АДМ [3].

Метою нашої статті є обґрунтування підсистеми вправ для навчання англійського діалогічного мовлення майбутніх учителів та розгляд відповідних їй комп'ютерних вправ. Поставлена мета вимагає вирішення таких завдань: 1) розглянути підсистему вправ для навчання АДМ майбутніх

учителів ІМ, тобто визначити які типи, види, групи вправ вона вміщує; 2) уточнити, які комп'ютерні вправи відповідають укладеній підсистемі.

Систему вправ, ми, слідом за С. П. Шатіловим, розуміємо як сукупність необхідних груп, типів і видів вправ, що виконуються в певній послідовності й у певній кількості, відповідають закономірностям формування навичок і вмінь у різних видах мовленнєвої діяльності в їх взаємодії та забезпечують максимально високий рівень оволодіння ІМ [8, с. 59]. Так, вправи для формування англомовної компетентності в ДМ виступають як підсистема, яка входить до системи вправ для навчання говоріння, яка, в свою чергу, є частиною загальної системи вправ для навчання майбутніх учителів АМ. Отже, говорячи про підсистему вправ, ми маємо на увазі ретельно розроблену, послідовну організацію груп, типів і видів вправ, яка спирається на особливості формування й удосконалення навичок та розвиток умінь, згідно з виділеними та уточненими нами етапами навчання ДМ, а саме: 1) етап розвитку вмінь аудіювання діалогу-зразка; 2) етап оволодіння навичками реплікування, укладання діалогічних єдностей (ДЄ) і мінідіалогів; 3) етап оволодіння вміннями репродукувати діалог-зразок; 4) етап оволодіння вміннями продукувати власний діалог [4, с. 85–89].

Питання розробки загальної системи вправ для навчання ІМ висвітлювалось у працях багатьох дослідників: І. Л. Бім, Н. Д. Гальскової, Н. І. Гез, Ю. І. Пассова, В. Л. Скалкіна, Н. К. Скляренко, С. П. Шатілова та ін. Також у методичній літературі висвітлено вимоги до розробки вправ, а саме, будь-яка вправа складається з таких компонентів: завдання, зразок виконання вправи (може бути відсутній), виконання завдання, контроль виконаного завдання [5, с. 64]. Проте на сьогодні в методичній літературі відсутні обґрунтовані вимоги до розробки комп'ютерних вправ для навчання спілкування ІМ. Досліджуючи питання вправ для аудіювання з комп'ютерною підтримкою, Л. В. Городнича визначає, що комп'ютерна вправа для навчання ІМ має складатися з таких обов'язкових компонентів: інструкції про спосіб виконання вправи, завдання для його виконання, зворотного зв'язку, фіксованого результату виконання вправи [1, с. 92]. Тобто, комп'ютерна вправа – це вправа із її основними компонентами, особливість якої полягає у можливості користувача (студента) отримувати зворотний зв'язок з боку електронного засобу у ході її виконання.

У процесі розробки вправ з комп'ютерною підтримкою ми спиралися на праці Г. С. Чекаль [7] та загальну класифікацію вправ для навчання спілкування ІМ, розроблену Н. К. Скляренко [6]. Зокрема керувались такими критеріями: 1) вмотивованість; 2) ступінь комунікативності; 3) ступінь керування; 4) спрямованість навчальної дії на одержання або видачу інформації; 5) наявність/відсутність рольового компонента; 6) спосіб організації; 7) наявність/відсутність опор.

Щодо суто комп'ютерних вправ, то, слідом за Г. С. Чекаль [7], ми спиралися на такі вимоги, які є додатковим до загальних: 1) функція

комп'ютера; 2) характер завдання; 3) зворотній зв'язок.

До підсистеми вправ ми включили комп'ютерні вправи, в яких електронний засіб використовується у функції джерела інформації, тренажера, стимулу до мовленнєвої діяльності та мовленнєвого партнера. Керуючись вимогою щодо характеру завдання, розроблені такі комп'ютерні вправи: навчальні тестові завдання; імітаційні ігри та рольові ігри.

Навчальні тестові завдання (НТЗ) – це вправи, які організовані у вигляді тестів множинного та альтернативного вибору. Щодо організації зворотного зв'язку, то НТЗ реагують на відповіді студента, повідомляючи про правильність чи неправильність його вибору при їх виконанні. НТЗ множинного вибору супроводжуються аудіоключем вільного доступу. Після виконання НТЗ студент отримує оцінку, що передбачає й інструкції щодо подальшої роботи. За таких умов НТЗ – це є одночасно і навчальна вправа, і засіб контролю [3, с. 142], а також засіб дистанційного керування самостійною роботою студента.

Імітаційні ігри – це мультимедійні вправи, метою яких є вдосконалення фонетичних навичок говоріння на рівні реплік, тобто імітація кожної репліки діалогу-зразка в паузах після них. Така вправа передбачає самоконтроль студентом, тобто співставлення студентом свого власного мовлення із еталоном, представленим аудіо чи відео зразком [2, с. 128].

В рольових іграх ми використовуємо комп'ютер у ролі мовленнєвого партнера, тобто, індивідуальна робота студента із віртуальним співрозмовником, представленим одним із учасників відео діалогу-зразка, що штучно створює ситуацію реального спілкування. Такі вправи представлені змонтованим відеороликом. А саме, співрозмовник, актор з екрану, промовляє свою репліку із діалогу-зразка, а студент, користуючись інструкцією на екрані монітора, створює реактивну репліку. Тобто, відбувається діалог між віртуальним і реальним учасником – студентом. Зауважимо, що такий сценарій укладання штучного діалогу використовується як для відтворення діалогу-зразка, так і для його модифікування. В другому випадку, інструкції для студента частково змінюються. Наприклад, позитивна відповідь на запит віртуального співрозмовника замінюється негативною, замінюються дати, імена, географічні назви, описові прикметники тощо. Тобто, структура діалогу залишається незмінною, а його наповнення змінюється [2, с. 130].

Розробляючи підсистему вправ для навчання ДМ майбутніх учителів, ми керувалися положеннями ієрархічної послідовності вправ кожного етапу навчання, а саме:

- 1) за ступенем керування мовленнєвими діями студентів: повне / жорстке, часткове, мінімальне керування;
- 2) за спрямованістю навчальної дії на одержання або видачу інформації: рецептивні, рецептивно-репродуктивні, рецептивно-продуктивні.

Перейдемо до розгляду реалізації етапів навчання ДМ у розробленій

підсистемі вправ. Для кожного із виділених нами етапів та підетапів розроблено відповідні вправи, які розподілені на групи та підгрупи.

Етап розвитку вмінь аудіювання ДМ представлений групою вправ для розвитку вмінь аудіювання діалогу-зразка, яка включає три підгрупи: 1а) для зняття труднощів аудіювання, 1б) для аудіювання діалогу-зразка та 1в) для перевірки прослуханого чи переглянутого діалогу-зразка. Вправи цього етапу є некомунікативними та умовно-комунікативними, переважно рецептивними, проте можливі й рецептивно-продуктивні в прогнозуванні змісту діалогу, вмотивовані, виконувані фронтально або індивідуально із застосуванням комп'ютера, без рольового компоненту, із опорою на текст або без такої опори.

Підгрупа 1а – це вправи, які готують студентів до прослуховування аудіо чи перегляду відео-зразка. Мета цієї підгрупи вправ – підготувати студентів до перегляду або прослуховування діалогу-зразка, що передбачає зняття мовних труднощів, а також труднощів, які пов'язані з соціокультурними та соціолінгвістичними особливостями англomовного суспільства. До підгрупи 1а ми віднесли також вправи, які мають на меті викликати зацікавленість та інтерес до перегляду / прослуховування, розвинути вміння прогнозувати зміст діалогу-зразка. Зняття мовних труднощів включає семантизацію незнайомих лексичних одиниць шляхом їх тлумачення, надання прикладів речень або ситуацій їх уживання, а також використання стоп-кадрів для відеодіалогів, в яких лексичні одиниці мають наочне підкріплення, в окремих випадках – переклад на рідну мову. В розробленій НКП кожне заняття супроводжує інформаційний додаток «Supplement» з переліком нових лексичних одиниць та поясненням граматичних структур діалогу-зразка, який можна завантажити, переглянути або роздрукувати [3, с. 144].

Підгрупа 1б – вправи для аудіювання діалогу-зразка. Мета цієї підгрупи – ознайомити студентів із діалогом-зразком. Такі вправи на розвиток умінь англomовного аудіювання ДМ представленого в аудіо або аудіовізуальній модальностях. Вправи цієї підгрупи комунікативні, рецептивні, вмотивовані, з повним керуванням, передбачається індивідуальна робота із залученням комп'ютера, з опорою на текст та без такої опори.

До підгрупи 1в для перевірки прослуханого чи переглянутого діалогу-зразка ми віднесли вправи, які спрямовані на контроль розуміння змісту запропонованого аудіо- чи відео діалогу. До цієї підгрупи розроблені умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні вправи, які передбачають бесіду за змістом діалогу, відповіді на запитання, завершення висловлювань, укладання хронологічного плану, заповнення таблиць, а також виконання тестових завдань альтернативного, перехресного та множинного вибору із залученням комп'ютера. Вправи цієї підгрупи націлені на перевірку глобального та детального розуміння студентами тексту діалогу-зразка. Такі вправи є логічним продовженням вправ попередньої підгрупи 1б.

Розглянемо наступний етап навчання АДМ – етап оволодіння навичками реплікування, укладання ДЄ та мінідіалогів, який передбачає аналіз мовних особливостей діалогу-зразка та його структури. Вправи цього етапу є некомунікативними та умовно-комунікативними, рецептивно-репродуктивними/продуктивними, з штучно створеними вербальними опорами та без, виконуються фронтально, в парах та малих групах, проте можливим є індивідуальний режим виконання при залученні комп'ютера. Мета другого етапу навчання АДМ – опрацювати структурні одиниці діалогу-зразка, розвинути вміння репродукувати та укладати репліки, ДЄ, мінідіалоги на основі діалогу-зразка. Отже, група 2 вміщує такі підгрупи: 2а – для оволодіння реплікуванням; 2б – для укладання ДЄ; 2в – для укладання мінідіалогів.

До підгрупи вправ 2а для оволодіння реплікуванням ми віднесли некомунікативні рецептивно-репродуктивні на імітацію, підстановку та умовно-комунікативні рецептивно-продуктивні вправи у трансформації реплік. Робота організовується як у фронтальному режимі, так і в парах, індивідуальна робота можлива із залученням технічних засобів навчання, зокрема це представлено комп'ютерними вправами НКП [2, с. 129]. А саме, репродукування реплік кожного із учасників діалогу в паузах. Для цього нами змонтовані аудіо та відео фрагменти таким чином: в паузах після кожної репліки подається слайд із самою фразою або інструкцією щодо її репродукування. Час слайду із самою реплікою відповідає її звучанню в діалозі-зразку, а з інструкцією ми збільшили на 3–5 секунд.

Мета вправ підгрупи 2б – навчити студентів об'єднувати репліки у ДЄ, які притаманні діалогу-зразку, та вживати різні види ДЄ у власному мовленні. До цієї підгрупи включені некомунікативні/умовно-комунікативні, рецептивно-репродуктивні/продуктивні вправи. Усі вправи виконуються в парах або індивідуально із застосуванням комп'ютера. Комп'ютерні вправи представлено у вигляді тестових навчальних завдань, які передбачають розвиток умінь ДМ, а також формування умінь самоконтролю та самокорекції навчальних досягнень самим студентом. Такі вправи є повністю керованими, оскільки автоматично перевіряються комп'ютером. Після виконання цих завдань студент може прослухати аудіоключі до кожного з них. Проте можливий і інший шлях виконання таких вправ – першим кроком є прослуховування аудіозаписів, другим – виконання тестових завдань, що передбачає розвиток умінь аудіювання на рівні ДЄ та перевірку розуміння прослуханого.

Підгрупа вправ 2в передбачає оволодіння мінідіалогами. Мета цієї підгрупи – навчити студентів відтворювати та створювати власні мінідіалоги в ситуаціях, подібних діалогу-зразку. Виконуючи ці вправи, студенти оволодівають здатністю підтримувати бесіду після першого обміну репліками, опановують своєрідну розширену ДЄ. Вправи цієї підгрупи є умовно-комунікативними рецептивно-репродуктивними та

рецептивно-продуктивними з опорами на мінідіалог-зразок або без. До цієї підгрупи вправ ми також віднесли вправи на розташування структурних одиниць (реплік, ДЄ) діалогу-зразка у відповідному порядку на рівні мінідіалогів. Такі вправи є некомунікативними та умовно-комунікативними, рецептивно-репродуктивними, із штучно створеними вербальними опорами, виконуються в парах та індивідуально із використанням НКП, де вони представлені тестами множинного вибору.

Етап оволодіння вміннями репродукувати діалог-зразок – це група вправ 3, метою якої є навчити студентів репродукувати діалог-зразок, що передбачає відтворення та часткову зміну окремих структурних одиниць діалогу-зразка, тобто відтворення зразку в частково зміненій комунікативній ситуації. Вправи цієї групи є вмотивованими, умовно-комунікативними та комунікативними, рецептивно-репродуктивними та рецептивно-продуктивними, з рольовим компонентом, в яких передбачено взаємний та самоконтроль.

До групи 3 входять вправи двох підгруп. Підгрупу 3а складають вправи на озвучування відео та відтворення аудіо діалогу-зразка, які виконуються в парах або індивідуально з використанням комп'ютера в ролі мовленнєвого партнера. У НКП такі вправи представлено у вигляді змонтованого відеофрагмента, який складається з відеореплік діалогу-зразка та слайдів з інструкціями щодо продукування студентом реплік. Обравши роль, студент працює з відеорепліками свого мовленнєвого партнера та слайдами з інструкціями-опорами для відтворення реплік обраної ролі діалогу-зразка [2, с. 130–131].

Метою вправ підгрупи 3б є формування у студентів умінь відтворювати діалог-зразок за його функціональною схемою в частково зміненій ситуації, тобто за частково зміненими інструкціями щодо реплік студента. Наприклад, у діалозі-зразку його учасник навчається в Оксфорді, а студент отримує інструкцію з назвою українського ВНЗ. У такий спосіб, створений студентом і віртуальним співрозмовником діалог є діалогом-зразком, проте частково модифікованим [3, с. 142].

Група вправ 4 для оволодіння вміннями продукувати власний діалог реалізує четвертий етап навчання ДМ, який передбачає створення студентами власних діалогів в типових ситуаціях спілкування на основі запропонованої комунікативної ситуації. Вправи цього етапу є комунікативними, рецептивно-продуктивними, із рольовим компонентом чи без нього, виконуються в парах, взаємоконтроль та вибіркового контролю з боку викладача. Можливим є використання природних опор (меню ресторанів, оголошень із газет, рекламних плакатів тощо).

Отже, підсистема вправ для формування англомовної КДМ майбутніх учителів включає чотири групи вправ: для розвитку умінь аудіювання; для оволодіння структурою діалогу-зразка; для оволодіння вміннями вести діалог-зразок; для оволодіння вміннями вести власний

діалог. Розроблена підсистема вправ включає вправи з комп'ютерною підтримкою, які були нами використані в авторській НКП «Switch on Your English». Перспектива подальших наших наукових розвідок полягає в розробці комп'ютерних вправ для інших видів мовленнєвої діяльності, зокрема навчання майбутніх учителів англійського монологічного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Городнича Л. В. Диференційоване навчання молодших школярів аудіювання англійського мовлення з використанням комп'ютера: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Городнича Лариса Віталіївна. – К., 2009. – 252 с.
2. Коробейнікова Т. І. Мультимедійні вправи для навчання діалогічного мовлення на заняттях з англійської мови / Т. І. Коробейнікова // Педагогічний процес: теорія і практика – К., 2012. – Вип. 3. – С. 122–134.
3. Коробейнікова Т. І. Навчальна комп'ютерна програма «Switch on Your English» / Т. І. Коробейнікова // Електронні засоби навчання іноземних мов студентів: досвід розробки й апробації : [Колективна монографія] / [Бігич О. Б., Волошинова М. М., Мацнева О. А. та інші] / Заг. і наук. ред. : Бігич О. Б. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – С. 138–145.
4. Коробейнікова Т. І. Формування англомовної компетентності в діалогічному мовленні майбутніх учителів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій: дис. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Коробейнікова Тетяна Ігорівна. – К., 2013. – 276 с.
5. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах: підруч. [для студ. вищих навч. закл.] / [О. Б. Бігич, С. В. Гапонова, Г. А. Гринюк та ін.]. – [2-е вид.]. – К. : Ленвіт, 2002. – 328 с.
6. Скляренко Н. К. Сучасні вимоги до вправ для формування іншомовних мовленнєвих навичок і вмінь / Н. К. Скляренко // Іноземні мови. – 1999. – № 3. – С. 3–7.
7. Чекаль Г. С. Зворотний зв'язок як засіб управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів у комп'ютерних вправах з іноземних мов / Г. С. Чекаль, Т. І. Коваль // Іноземні мови. – 2005. – № 3. – С. 28–31.
8. Шатилов С. Ф. Методика обучения немецкому языку в средней школе / Сергей Филиппович Шатилов. – М. : Просвещение, 1986. – 223 с.